

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

ЖАЛАЛ-АБАД ШААРЫНДАГЫ ЭЛ АРАЛЫК УНИВЕРСИТЕТ

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

ТАЖИК УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ

К.08.17.564 Мамлекеттер аралык диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда
УДК 336.4:336.417.5:336.467

КОКУЕВА ЭЛЬМИРА САТЫБАЛДЫЕВНА

**“Аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба
жүргүзүүчү субъекттеринин каражаттарды карызга алып өздөштүрүү
механизмин пайдалануунун шарттарындагы инновациялык
жигердүүлүгүн башкаруу” (Кыргыз Республикасынын мисалында)**

08.00.05. - Экономика жана эл чарбасын башкаруу

**Экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ**

Диссертациялык иш Жалал-Абад шаарындагы Эл аралык университетинин “Экономика жана экономикалык изилдөөлөр” кафедрасында аткарылган

Илимий жетекчиси: экономика илимдеринин доктору, профессор
Мамасыдыков Абдилбает Асанович

Расмий оппоненттер: экономика илимдеринин доктору, профессор
Маматурдиев Гуламжан Маматурдиевич

экономика илимдеринин кандидаты, доцент
Уметов Салмоорбек Садирбекович

Жетектөөчү мекеме: К.И. Скрябин атындагы Кыргыз улуттук агрардык университети, “Айыл чарбасынын экономикасы жана ишкердиги” кафедрасы, 720005, Бишкек шаары, Медеров көчөсү, 68

Диссертациялык иш 2017-жылдын 22-декабрында саат 16⁰⁰ дө 30-аудиторияда Жалал-Абад шаарындагы Эл аралык университети, Ош мамлекеттик университети жана Тажик улуттук университеттеринин алдындагы экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча К.08.17.564 Мамлекеттер аралык диссертациялык кеңешинде корголот. Дареги: Кыргыз Республикасы, 720907, Жалал-Абад шаары, Жеңи-Жок көчөсү, 30.

Диссертация менен Жалал-Абад шаарындагы Эл аралык университетинин илимий китепканасында таанышууга болот. Дареги: 720907, Жалал-Абад шаары, Жеңи-Жок көчөсү, 30.

Автореферат 2017-жылдын 22-ноябрында таркатылды.

К.08.17.564 Мамлекеттер аралык диссертациялык кеңешинин окумуштуу катчысы, э.и.к., доцент:

Маткеримова А.М.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу. Рыноктук экономикага кирүү, менчик формаларынын түрдүү түрлөрүн орнотуу, экономикада болуп жаткан өзгөрүүлөр, анын глобализациялануусу, ага сандык технологияларды киргизүү менен менен бүтүндөй агрардык секторду, өзгөчө анын аймактардагы бөлүмдөрүн башкарууну өркүндөтүүнүн зарылчылыгы пайда болду.

Турмуш көрсөткөндөй, айыл чарбасын өркүндөтүүнүн маанилүү багыттарынын катарына инновациялык жараяндар жана бир катар объективдүү жагдайлардын негизинде аларды активдештирүү кирет. Биринчиден, башкаруу – бул ишеничтүү түзүлгөн маалыматтык базага жана маалыматты башкаруучу тутумдан башкарылуучу тутумга берүү технологияларына дайыма муктаж болгон чөйрө. Экинчиден, агрардык өндүрүш жаратылыштык-климаттык шарттардын, талаачылыктагы жана мал чарбачылыгындагы биологиялык жараяндардын өзгөрүү таасиринин астында болуучу салыштырмалуу тез өзгөрүүсү менен мүнөздөлөт. Үчүнчүдөн, айыл чарба продукциясын керектөө көп тараптан өндүрүштүк ишмердүүлүктүн абалынан гана эмес, аларды керектөөдөн, өндүрүүчүдөн керектөөчүгө жеткирүүдөн, рыноктук конъюнктурадан ж.б. жагдайлардан да көз каранды.

Жогоруда айтылгандардын баары адамдардын сапаттуу азык-түлүк продукциясына жана өнөр-жайдын жогорку сапаттуу айыл чарба сырьёсуна болгон муктаждыгын канааттандыруу үчүн иштеп жаткан агрардык сектордун миссиясын аткарууга өбөлгө түзгөн инновациялар менен тыгыз байланышкан. Бул жерде инновациялык жараяндарды активдештирүү өзгөчө мааниге ээ.

Инновациялык жигердүүлүк инновациялык жараянда аракеттенишкен бардык жактарды байланыштырат. Булардын катарына инновациялык продуктту керектөөчүлөрдү, түзүүчүлөрдү жана инвесторлорду кошуу керек. Бул жерде инновациялык тутумду жаңылоого болгон даярдык инновациялык

жигердүүлүктү, тактап айтканда өндүрүштүк жана маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын инновациясын, өздүк билимди, аны натыйжалуу пайдалануунун шарттарын, бардык жаңы нерселерге көнүгүшүү жөндөмдүүлүгүн мүнөздөйт.

Ошону менен бирге, бардык эле прогрессивдүү жаңылык сыяктуу эле Кыргыз Республикасындагы инновациялык механизм жана аны активдештирүү экономиканын өнүгүүсүнүн деңгээли, илим жана технологиянын жетишкендиктери, жаңылыктарды практикага киргизүү ж.б. менен байланышкан анык бир тоскоолдуктарга кабылууда. Бул табигый нерсе, себеби биздин республикабыздын өзү өткөөл мезгилде турат, б.а. улам рыноктук жана социалдык өзгөртүп түзүүлөрдүн, техникадагы, технологиядагы, инфраструктурадагы, экономиканын глобализациялануусунун жана бат өзгөрүүлөрдүн шарттарындагы жаңылыктарды өздөштүрүү жолунда бара жатат.

Жалпы көз караштан алганда инновациялар адамдардын жыргалчылыгынын деңгээлин жана алардын руханий өнүгүүсүн жогорулатуу үчүн кызмат кылуусу керек. Бул нерсе социалдык-экономикалык чөйрөдө илимдин, техниканын, медицинанын жана чыныгы турмуштагы башка жетишкендиктерди киргизүү, ошондой эле республиканын экономикалык потенциалын толук пайдалануу аркылуу жогорку натыйжалуулукка жеткен учурда болуп өтөт.

Кыргызстандын аймактарынын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн заманбап концепциясы инновациялык экономиканы түптөө жана өнүктүрүү менен байланышкандыгын белгилей кетүү керек. Экономиканын социалдык багытталган инновациялык моделин калыптандыруу аймактардын социалдык-экономикалык мүмкүнчүлүктөрүн ата-мекендик экономиканын интеграциялануу шарттарындагы экономикалык өсүүсүнүн жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн күчөтүүнүн жетектөөчү жагдайларына айлануусун билдирет. Башкача айтканда, жогору кирешелердин келечектүү булактары катары Кыргызстандын аймактарынын жаратылыштык

ресурстарын пайдалануудан рента алуу мүмкүнчүлүгү гана эмес, жаңы идеяларды, технологияларды өндүрүү жана аймактардын экономикасынын агрардык секторундагы чарба жүргүзүүчү субъекттердин каражаттарды карызга алып өздөштүрүү механизм колдонуу шарттарындагы инновациялык жигердүүлүк да каралат.

Аймактардагы чарба жүргүзүүнүн жана туруктуу экономикалык өсүүнү камсыз кылуунун инновациялык моделин калыптандыруунун азыркы учурдагы шарттары инновациялык жараяндын бардык түзүүчүлөрү тарабынан өздөрүнүн функцияларын натыйжалуу жана үзгүлтүксүз аткаруусунун жана адекваттуу тейлөөлөрдү көрсөтүүсүнүн жогору маанилүүлүгүн талап кылат.

Өз кезегинде инновациялык жигердүүлүк мазмуну боюнча да, курамы боюнча да каражаттарды карызга алып өздөштүрүү индустриясынын шарттарында камсыз кылынуусу мүмкүн, анткени инновацияларды камсыз кылуу сарптоолорду талап кылат, башка тараптан алганда илимдин, технологиялардын жана практиканын жаңы идеяларынын өз ара байланышын билдирген инновация калктын жашоо деңгээлине түздөн-түз таасир этет.

Ошону менен биргеликте биздин республикадагы инновациялык жигердүүлүктү башкаруу көйгөйлөрү өзгөчө агрардык сектордо аз окулуп-үйрөнүлгөн, бул болсо ушул изилдөөнүн темасын тандоого шарт түздү.

Кыргыз Республикасынын аймактарынын экономикалык абалынын калыптануусунун жана өнүгүүсүнүн пайдубалы катары каралып жаткан каражаттарды карызга алып өздөштүрүү механизм пайдалануу шарттарында аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруу тутумун деталдуураак изилдөөнүн зарылдыгы ушул илимий изилдөөнүн темасын, максатын, милдеттерин, объектин, предметин жана гипотезасын алдын ала аныктады. Аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн

каражаттарды карызга алып өздөштүрүүнүн механизм пайдалануунун шарттарындагы башкаруу чарасы катары болгон инновациялык жигердүүлүктү кароодо адатта аймактардын экономикалык өсүүсүнүн тереңдигин көбөйтүү багытындагы жигердүүлүгүн аныктоо менен чектелишет. Чындыгында мындай баалар экономикалык субъекттердин технологиялык инновациялар чөйрөсүндөгү гана инновациялык жигердүүлүгүн мүнөздөйт. Ошол эле учурда карызга алып өздөштүрүү механизм пайдалануу шарттарында аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгү өз ичине төмөнкүлөрдү камтыган белгилердин кеңирирээк спектрин камтыйт: ишкананын атаандаштыгынын инновациялык түпкү максатынын сапатын; инновациялык потенциалды ишке тартуунун деңгээлин; тартылган капиталдык салымдардын (инвестициялардын) деңгээлин; инновациялык өзгөрүүлөрдү жүргүзүүдө пайдаланылуучу ыкмаларды жана багыттарды; чарба жүргүзүүчү субъекттердин рыноктук абалдын өзгөрүүсүнө болгон реакциясынын адекваттуулугу; инновациялык өзгөрүүлөрдү жүргүзүүнүн салыштырмалуу темптери; инновациялык жигердүүлүктүн ишке ашырылып жаткан деңгээлинин негиздүүлүгү; стратегиялык жана тактикалык мүнөздөгү инновациялык жигердүүлүктүн теңдештирилүүсү. Изилдөөнүн көйгөйлөрүнүн иштелип чыгуу даражасын талдоо чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгүн калыптандыруунун илимий-усулдук негиздерин иштеп чыгуунун. Ошондой эле аймактардын артыкчылыктуу тармактарынын чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн өнүктүрүүдө карызга алып өздөштүрүү механизм өнүктүрүүнүн жана ишке киргизүүнүн алкагында каралбай калган көйгөйлөрдүн топтомун таап чыгууга мүмкүнчүлүк берди, бул болсо изилдөөнүн негизги багыттарын шарттады.

Диссертациянын иштин темасынын негизги илимий программалар менен байланышы. Диссертациянын негизги жоболору жана жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн натыйжалары иштелип чыгылган

сунуштарды жана усулдарды Кыргыз Республикасынын аймактарынын агрардык секторлорунун чарба жүргүзүүчү субъекттерине практикалык түрдө киргизилди. Каражаттарды карызга алып өздөштүрүү механизмдин пайдалануу шарттарында аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруу маселелери мамлекеттин жана өкмөттүн Кыргыз Республикасынын 2013-жылдын 21-январындагы № 11-буйругу менен бекитилген “Кыргыз Республикасын 2013-2017-жылдарга туруктуу өнүктүрүүнүн Улуттук стратегиясы”, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 8-февралдагы № 79-Токтому менен бекитилген “Кыргыз Республикасын 2022-жылга чейинки мезгилде илимий-инновациялык өнүктүрүү концепциясы”, “Аймактарды өнүктүрүүнүн концепциясы сыяктуу ж.б. программаларда чагылдырылган. Диссертациялык изилдөө Жалал-Абад шаарындагы Эл аралык университет окуу-илимий-өндүрүштүк комплексинин илимий-изилдөө иштеринин планына ылайык аткарылды.

Диссертациялык изилдөөнүн максаты болуп каражаттарды карызга алып өздөштүрүү механизмдин пайдалануу шарттарында агрардык сектордогу инновациялык жигердүүлүктү башкаруунун теориялык жана усулдук жоболорун жана алардын айыл чарба ишмердүүлүгүнүн практикасына адаптациялануу жолдорун иштеп чыгуу саналат.

Коюлган бул максатка жетүү төмөндөгү негизги маселелерди чечүүнү шарттады:

- агрардык сектор чөйрөсүндөгү инновациялык жигердүүлүктү башкаруу жараянынын маңызын жана мазмунун окуп-үйрөнүү;
- республиканын шарттарында колдонууга боло турган айыл чарбасына болгон инновацияларды каржылык камсыз кылуунун методологиялык негизлерин иштеп чыгуу;
- агрардык сектордогу чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун эл аралык

тажрыйбаларын жана аларды Кыргыз Республикасында колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө;

- агрардык сектордогу инновациялык ишмердүүлүктүн учурдагы абалын талдоо жана бул жараяндын келечектеги тенденцияларын каражаттарды карызга алып өздөштүрүү шарттарында окуп-үйрөнүү;
- инновациялык мүмкүнчүлүктөрдү моделдөө жолу менен инновациялык жигердүүлүктү башкарууну жакшыртуунун негизги багыттарын иштеп чыгуу;
- инновацияларды башкарууну насыялоо механизмдеринин жана долбоорлук-изилдөөчүлүк иштерди өркүндөтүүнүн эсебинен жакшыртуу жолдорун сунуштоо;
- инновациялык жигердүүлүктү башкарууну бул жараяндын болочоктогу тенденцияларын таануунун базасында жакшыртуунун кээ бир жолдорун сунуштоо.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негиздери.

Изилдөөнүн натыйжалары автор тарабынан окумуштуулардын карызга алуу механизмин өнүктүрүү жолу менен инновациялык жигердүүлүктү түптөө, өнүктүрүү жана тескөөнүн жалпы теориялык көйгөйлөрү боюнча жазылган фундаменталдык эмгектерин, эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференциялардын материалдарын, РИИЦ ке кирген илимий журналдардагы карызга алуу механизмдерин өнүктүрүү жолу менен чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгү маселелерине арналган басылмаларды, Кыргыз Республикасынын мыйзамдык актыларын жана башка иш-кагаздарын пайдануунун негизинде алынды. Диссертациялык изилдөөнү жүргүзүүдө тутумдук талдоонун элементтери, экономика-математикалык моделдөөнүн ыкмалары, изилдөөнүн статистикалык ыкмалары, окшоштук ыкмасы, индукция жана дедукция, маалыматты талдоо жана синтездөө ыкмалары, салыштыруу ыкмасы жана эксперттик баалоо ыкмасы колдонулду. Илимий изилдөөнүн маалыматтык-эмпирикалык

базасын илимий жана илимий-техникалык ишмердүүлүктүн деңгээлин калыптандыруу жана андан ары өнүктүрүү чөйрөсүндөгү, инновациялык ишмердүүлүктү жана карызга алуу механизмдерин тескөө чөйрөсүндөгү укуктук-ченемдик актылар, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомдору менен бекитилген максаттуу программалар, стратегиялар жана концепциялар, Улуттук статистика комитетинин официалдуу статистикалык материалдары, Интернет тармагынын электрондук ресурстары, ишканалардын жана банк мекемелеринин каржылык отчеттуулугу түздү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы. Илимий жаңылык болуп чарба жүргүзүүчү субъекттердин азыркы учурдун шарттарындагы натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүнчүлүк берүүчү карызга алуу механизмдин өнүктүрүү жолу менен алардын инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун илимий-усулдук негиздерин негиздөө жана өнүктүрүү саналат. Диссертациялык изилдөөнүн илимий жаңылыгы төмөнкүлөрдөн турат:

- агрардык сектор чөйрөсүндөгү инновациялык жигердүүлүктү башкаруу жараянынын маңызын жана мазмунун окуп-үйрөнүүнүн негизинде инновациялардын жана алардын жигердүүлүгүнүн түшүнүктүк жана мазмундук мүнөздөмөлөрүнө тактоолор киргизилди, алардын Кыргызстандын шарттарында өзүн көрсөтүүсүнө басым жасалды;
- инновацияларды каржылык камсыздоонун ролу изденип табылды жана агрардык сектордун ишмердүүлүгүнө жаңылыктарды киргизүүнү жигердештирүүгө жардам берүүчү ресурстардын булактары тутумдаштырылды;
- агрардык сектордогу инновациялык жараяндардын эл аралык тажрыйбаларын окуп-үйрөнүүнүн негизинде аларды Кыргызстандын шарттарында колдонуунун мүмкүнчүлүктөрү табылды;

- агрардык сектордогу инновациялык жигердүүлүктүн учурдагы абалын жана келечектеги тенденцияларын окуп-үйрөнүүнүн негизинде аны башкарууну жакшыртуунун резервдери аныкталды;
- моделдөө ыкмаларын колдонуу менен агрардык сектордогу инновациялык жигердүүлүктү жакшыртуу жолдору иштелип чыгылды;
- башкарууну өркүндөтүүнүн жагдайы катары болгон инновациялардын долбоорлук-изденүүчүлүк иштерин насыялоону жакшыртуунун багыттары каралды;
- божомолдук процедураларды колдонуунун жана жараяндын келечектеги тенденцияларын таанып билүүнүн негизинде инновациялык жигердүүлүк чаралары иштелип чыгылды.

Иштин теориялык маанилүүлүгү чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгүн карызга алуунун жана насыялоонун заманбап механизмдерин колдонуу жолу менен өнүктүрүүнүн илимий-усулдук негиздерин негиздөөдө жана өнүктүрүүдө, ошондой эле карызга алынган каражаттарды колдонуунун натыйжалуулугун көтөрүүгө багытталган практикалык сунуштарды иштеп чыгууда турат.

Иштин практикалык маанилүүлүгү. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары чарба жүргүзүүчү субъекттер тарабынан тартылган каражаттардын базасында инновациялык өнүгүүнүн базасын иштеп чыгууда колдонулуусу мүмкүн. Илимий жана колдонмо иштелмелердин практикалык баалуулугу чарба жүргүзүүчү субъекттердин насыялык ресурстарды карызга алуу шарттарындагы инновациялык жигердүүлүгүнүн деңгээлин баалоонун критерийлерин жана параметрлерин аныктоодо турат.

Алынган натыйжалардын экономикалык маанилүүлүгү диссертациялык изилдөөнүн натыйжалары боюнча чыгарылган теориялык жоболор, тыянактар жана сунуштар республикалык жана аймактык деңгээлдердеги инновациялык мүнөздөгү долбоорлорду иштеп чыгууда негиз болуп калуусу мүмкүн экендигинде турат.

Диссертациянын коргоого сунушталган негизги жоболору:

- инновациялардын жана аларды башкаруу жараяндарынын түшүнүктүк жана мазмундук мүнөздөмөлөрүн тактоо боюнча автордук иштелмелер;
- инновацияларды практикага киргизүүгө, ошондой эле Кыргызстандын шарттарында бул областка эл аралык тажрыйбаларды колдонуунун мүмкүнчүлүктөрүнө каратаусулдук ыктоолор;
- каражаттарды карызга алуунун, долбоорлук-изденүүчүлүк иштерди өркүндөтүүнүн эсебинен инновациялык жигердүүлүктү башкарууну жакшыртуу боюнча иштелип чыгылган сунуштар;
- инновациялардын келечектеги тенденцияларын таанып-билүү жараяндарына чоң маани берүү менен инновациялык жигердүүлүктүн айрым тараптарын божомолдоого жана моделдөөгө аракет жасалган.

Изденүүчүнүн өздүк салымы. Автор тарабынан агрардык сектордун инновациялык өнүгүүсүнүн теориялык жана практикалык аспекти жана анын айрым аймактарга карата айыл чарбасынын айрым тармактары үчүн өзүн көрсөтүүнүн өзгөчөлүктөрү талданды жана жалпыланды.

Агрардык сектордун субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун экономикалык механизмдерин өркүндөтүү боюнча иш-чаралардын комплекси сунушталды жана алардын аймактардын экономикалык өнүгүүсүнө таасир тийгизүү жолдору түптөлдү.

Изилдөөнүн натыйжаларын колдонуу жана ишке ашыруу. Изилдөөнүн негизги жоболору жана натыйжалары эл аралык жана республикалык илимий-практикалык конференцияларда билдирүү жасалып, талкууланган жана илимий журналдарда жарык көргөн. Изилдөөнүн жүрүшүндө алынган натыйжалар Кыргыз Республикасынын Экономика министрлигинин Түштүк аймактар аралык башкармалыгынын бир катар

бөлүмдөрүнүн иштеринде, ошондой эле ушул темадагы лекциялардын курсун окуп-үйрөнүүдө чагылдырылды.

Басылмалар. Диссертациялык иштин темасы боюнча 19 макала басылды, анын ичиндеги индекстелген макалалардын саны – 9.

Иштин түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч баптан, корутундудан жана 108 аталыштагы пайдаланылган булактардын библиографиялык тизмегинен турат. Иш 170 бетте баяндалган, сандык жана графикалык маалыматтар 13 таблицаларда, 1 диаграммада, 2 схемада жана 4 сүрөттөрдө берилген.

ИШТИН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, теориялык жана практикалык маанилүүлүгү негизделип, максаты жана милдеттери түптөлгөн, изилдөөнү жүргүзүүнүн теориялык жана методологиялык негиздери көрсөтүлгөн, илимий жаңылыгы жана практикалык маанилүүлүгү ачылган.

“Агрардык сектордун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруу тутумун өнүктүрүүнүн теориялык-методологиялык аспектери” деп аталган **биринчи бапта** агрардык сектор чөйрөсүндөгү инновациялык жигердүүлүктү башкаруу жараянынын маңызы жана мазмуну, айыл чарбасындагы инновациялык жигердүүлүктү өнүктүрүүнү каржылоонун методологиялык маселелери, ошондой эле агрардык сектордогу чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун эл аралык тажрыйбалары изилденди.

Азыркы шарттардагы мамлекеттин экономикалык саясатынын эң маанилүү маселеси жана ажыратылгыс бөлүгү болуп улуттук инновациялык тутумду түптөө саналат. Бирок инновациялык тутум деген башкаруунун таптакыр жаңы өркүндөгөн тутумун куруу эмес, ал бир эле убакта жаңы, көбүрөөк прогрессивдүү экономикалык натыйжаларды камсыз кылуучу, жаңылануунун элементтерине ээ болгон аракеттеги башкаруу тутумун жаңылоо же өркүндөтүү дегенди билдирет.

Жумушта биз буга чейинки окумуштуулардын эмгектерин талдоонун негизинде инновациялык ишмердүүлүк өзүн көрсөткүчтөрдүн динамикалуу өзгөрүүсү менен гана эмес, өзгөрүү шарттарында өндүрүш жагдайларынын аракеттеринин керектөө түрүндөгү талап кылынган керектөөлөргө жаңыча түрдө ылайык келүүсүнө жетишүүгө туура келип жаткандыгы менен көрсөтүп жатат деген тыянакка келдик.

Инновациялардын өзүн көрсөтүүсүнүн дагы бири чарбалык тутумдун режимдеринин өзгөрүүсү менен байланышкан. Биздин тарых үчүн ири жана глобалдуу өзгөрүүлөр катары пландык-буйруучулук экономикадан рыноктук экономикага өтүү саналат, бул окуя экономикалык адабияттарда өткөөл мезгил деп да белгиленип жүрөт.

Инновациялык жараяндар экономиканын бардык чөйрөлөрү үчүн да, административдик-аймактык бөлүмдөр, б.а. экономиканын мейкиндиктик бөлүмдөрү үчүн да мүнөздүү экендигин айтып өтүү зарыл.

Инновациялык экономиканын түптөлүүсүнүн шарттарында илимий-техникалык жетерминанттардын маанилүүлүгү улуттук экономиканын макроэкономикалык деңгээлинде да, микроэкономикалык деңгээлинде да артып барат. Бул көйгөйдүн мааниси Кыргызстандын Бүткүл дүйнөлүк соода уюмуна кирүүсү менен өзгөчө өстү, анткени бул учурда кыргыз экономикасынын инновациялык түзүүчүлөрүнө карата аларды эл аралык стандарттарга жакындатууну көздө туткан жаңы талаптар пайда болот.

Инновациялык ишмердүүлүктүн мазмунун ачып көрсөтүү да зарыл, ал көп деңгээлдүү иш, бул учурда биз инновация дегенде натыйжаларын жарандык-укуктук жүгүртүүдө инновациялык продукт түрүндө ишке ашыруу үчүн жүргүзүлүүчү фундаменталдык жана колдонмо изилдөөлөрдү, долбоорлук жана тажрыйбалык-конструктордук иштерди, маркетингдик аракеттерди кайра өндүрүүнү издөөнү түшүнөбүз деген көпчүлүк изилдөөчүлөрдүн ойлору менен макул болобуз.

Инновациялык ишмердүүлүктүн экономиканын тигил же бул чөйрөсүндөгү өзгөчөлүктөрүн айырмалоо зарыл, мисалы, агрардык

сектордун иштөөсү башкалардан айырмаланып жаратылыштык жана климаттык шарттарга негизделет, ошондой эле сезондуулугу жана өстүрүлгөн продукцияны андан ары өнөр жай шарттарында кайра иштетүүсү менен айырмаланат. Ошондуктан айыл чарба продукциясын өнөр жайлык кайра иштетүү көп деңгээлде айыл чарба продукциясын иштетүүгө адаптациялануусу керек, бизде болсо тескерисинче – айыл чарба продукциясын өнөр жайлык кайра иштетүү үчүн өстүрөбүз. Бул кайра иштетүү агрардык шарттардан толук көз каранды дегенди түшүндүрбөйт, себеби заманбап илим менен технология агрардык өндүрүштү кандайдыр бир даражада өнөр жайлык шарттарга ылайыкталуусуна мүмкүнчүлүк берет. Мисалы, кыш мезгилдеринде айыл чарба продукциясын кайра иштетүүчү ишканалар продукцияны күнөсканалык чарбалардан деле алуусу мумкүн.

Ошону менен бирге инновациялык ишмердүүлүктү илимий идеяларды акыркы натыйжага айландыруунун, б.а. инновациялык продуктту алуунун ирээттүү схемасы катары да кароого болот, башка тараптан алганда инновация – бул анык бир коомдун керектөөсүн жакшыраак канааттандыруунун негизинде ишкананын ишмердүүлүгүнө анын натыйжалуулугун жогорулатуу максатында киргизилген жаңылануу. Бул жерде натыйжалуулук дегенде ушул жаңылыкты киргизүүдөн күтүлгөн анык бир экономикалык, өндүрүштүк, социалдык, экологиялык жана башка натыйжаны түшүнүү керек экендигин белгилей кетүү керек.

Инновациялык ишмердүүлүктө аны каржылоо маселелери өтө маанилүү. Бул нерсе, биздин оюбузча, өз кезегинде кеңири мааниде инвестициялар (ишмердүүлүктүн ишкердик ж.б. түрлөрүнүн объекттерине пайда (киреше) табуу жана оң маанилүү социалдык натыйжага жетишүү максатында салынган каржылык каражаттар, баалуу кагаздар, технологиялар, машиналар, жабдуулар, лицензиялар, мүлк же мүлктүк укуктар, интеллектуалдык баалуулуктар) түрүндөгү ишмердүүлүктүн өз алдынча чөйрөсүн жаратат.

Ошону менен бирге инвестордун өзүнүн каражаттарын тигил же бул экономикалык ишмердүүлүккө салуусунун мотивациясын да эсепке алуу зарыл, башка сөз менен айтканда инвестор жер-жерлердеги, аймактардагы чарбалар инвестициялык жагымдуулукка ээ болгон жерге барат деп айтууга болот. Инвестициялык жагымдуулук түшүнүгүнүн өзү өз ичине бир катар шарттарды камтыйт, алардын ичинен эң маанилүүлөрү төмөнкүлөр: инвестициялык потенциал, инвестициялык климат, инвестицияны алуучулардын аны туура пайдаланууга болгон даярдыгы, ошондой эле инвестициялык агымдарды башкарууга болгон кепилдик. Көп учурда мында шарттар натыйжалуу долбоорлордун иштеп чыгуунун, корпоративдик башкарууну уюштуруунун, рынокту изилдөөнү жүргүзүүнүн ж.б. эсебинен камсыз кылынат.

Биздин оюбузча, Кыргызстан үчүн агрардык сектор объективдүү жана субъективдүү себептер боюнча инвестициялык жагымдуулуктун биринчи кезектеги чөйрөлөрүнө кирбейт. Объективдүү себептерге инвестициялык ресурстардын кайтарымдуулугунун салыштырмалуу узактыгы, айыл чарбасынын жаратылыштык ж.б. жагдайлардан көз карандылыгы кирет. Субъективдүү жагдай катары мамлекеттик башкаруу органдары менен дыйкан чарбалардын кээ бир өз ара аракеттенүү механизмдерин белгилөөгө болот, ага ылайык мамлекеттик колдоо же насыялык ресурстар чыныгы керектөөнүн негизинде эмес, жасалма ойлонуп табылган пайыздык коюмдардын негизинде берилүүдө (мисалы, кайра иштетүү өнөр жайында насыялар мурда 20% дык коюм менен берилсе, азыр 10% менен берилүүдө).

Бирок биз агрардык секторду өнүктүрүүнүн негизги булагы өздүк ресурстар болуусу керек деп эсептейбиз, ал эми насыяларды болсо инновациялык ишмердүүлүктөн болгон натыйжалуулукка жетүү үчүн кошумча курал катары пайдаланууга болот.

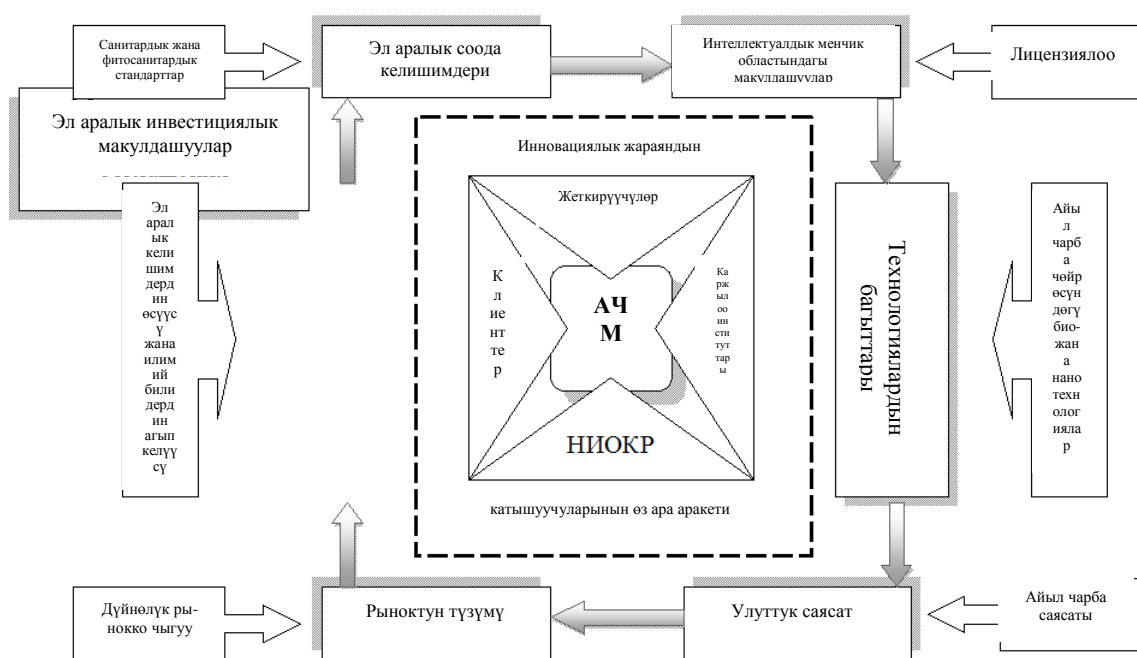
Бүткүл цивилизациялуу дүйнөдө бул максаттар үчүн фирманын буйруусунда калуучу пайданын бөлүгү жана негизги каражаттарды тездетилген амортизациясынын натыйжасында жыйналган амортизациялык

чегерүүлөрдүн үлүшү иштетилет. Кыргыз экономикасынын шарттарында бул ички булак өнүгүүнүн учурдагы этабында аймактын экономикасынын агрардык секторунун ишканасынын инновациялык ишмердүүлүктү жүргүзүүсүндөгү каржылык потенциалынын негизги булагы болуп саналат.

Дүйнөлүк өнүгүүнүн учурдагы этабы илимий-техникалык прогресстин ылдамдатылган темптери жана өндүрүштүн интеллектуалдык факторлорунун өсүп бара жаткан ролу менен мүнөздөлөөрүн айтуу зарыл. Илимий-техникалык прогресстин жетишкендиктерин интенсивдүү колдонуу жана алардын негизинде жаңы технологияларды иштеп чыгуу, өндүрүштү башкаруунун уюштуруучулук-экономикалык механизмдерин өркүндөтүү индустриялык жактан өнүккөн өлкөлөрдүн экономикалык өсүүсүнүн мүнөздүү белгиси болуп калды.

Биз инновациялык ишмердүүлүктө чет өлкөлөрдүн бардык эле тажрыйбалары пайдалуу эмес, алардын Кыргызстанда киргизүүгө мүмкүн болгондору гана пайдалуу, б.а. тажрыйбаларды биздин шарттар үчүн адаптациялоо да керек деген көз карашты карманабыз.

Биздин оюбузча инновациялык ишмердүүлүктү өзүнчө бир механизм катары көрүнүштө болгон схемалык сүрөттөө да мааниге ээ. Мында инновациялардын пайда болуусу да, ишке киргизилүүсү да АКШнын практикасынын мисалында каралган (1-сүрөт).

1-сүрөт. АКШнын айыл чарбасынын инновациялык тутуму

* Жеке изилдөөнүн негизинде автор тарабынан түзүлдү

Келтирилген ушул схеманы кээ бир түзөтүүлөрү менен биздин республикага да колдонууга болот.

Кыргызстандын шарттарында чет мамлекеттердин тажрыйбаларын алууда жалпысын камтыган талдоону жүргүзүү эң маанилүү. Алсак, мал чарбачылыгындагы инновациялык жараяндар үчүн малдын жогору продукттуу породадарын чыгаруу, жемдөө жана аларды кароо шарттары, асыл тукумдуу породадарды алуу максатында ассимиляциялоо же малдардын түрдүү породадарын айкалыштыруу сыяктуу учурлар маанилүү. Бирок Кыргызстанда уруктандыруу чарбаларынын жоюлуп кеткендигине байланыштуу бул ишти кайра калыбына келтирүү бир далай каражаттарды жана убакытты талап кылат.

Агрардык ишмердүүлүктүн түрдүү аракеттердин таасири алдындагы натыйжалуулугун да айырмалоо керек. Мисалы, чет өлкөлөрдө инновациялардын натыйжалуулугун баалоо үчүн инновациялык жана инвестициялык долбоорлордун арасында так айырмалоо бар. Чет өлкөлүк авторлор тарабынан сунушталган ыкмаларды талдоо менен алар долбоорлорду жана тобокелдерди интегралдык баалоого көп көңүл бурушаарын айтууга

болот. Ата-мекендик практикада жана жакынкы чет өлкөлөрдүн практикасында түрдүү инновациялык долбоорлорду салыштырууда жана алардын ичинен мыктысын тандап алууда колдонулуучу негизги көрсөткүчтөр болуп күтүлүп жаткан интегралдык натыйжанын көрсөткүчтөрү саналат.

Кыргызстандын шарттарындагы алгылыктуу тажрыйбалардын санына дем берүү шарты кошулат, ушуга байланыштуу Япониянын тажрыйбасы кызыктуу. Анын кызыктыгы өлкөнүн жаратылыштык шарттары жер иштетүүнү жана мал багууну өнүктүрүүгө туура келбегендигине карабастан анын айыл чарбасы дайыма жогору деңгээлде өнүгүп келген. Япониянын ИДП сындагы агроөнөржай комплексинин үлүшү 2% ды түзөт, бул өнөр жайы өнүккөн державанын жалпы фонунда жетишээрлик жогору көрсөткүч. Ошону менен бирге мунун баары Японияны арзан баадагы айыл чарба продукциясы менен толук камсыз кылуу мүмкүнчүлүгү бар коңшулаш мамлекеттер бар экендигинин шарттарында болуп жатат.

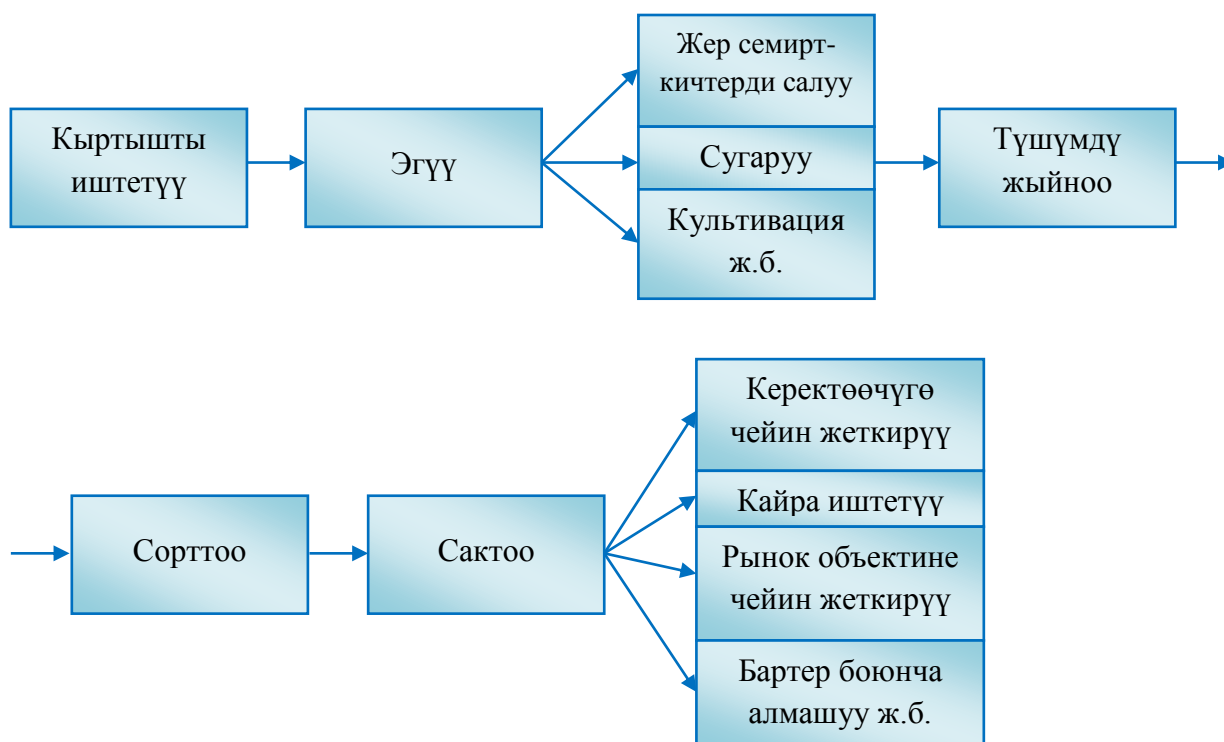
“Кыргыз Республикасынын экономикасынын агрардык секторундагы инновациялык ишмердүүлүктүн учурдагы абалы” деп аталган **экинчи бап** инновациялык ишмердүүлүктүн жетишилген деңгээлин талдоого, насыялоо механизмдерин пайдалануунун абалына жана агрардык сектордогу инновациялык ишмердүүлүктүн уюштуруучулук аспектерин окуп-үйрөнүүгө арналган.

Агрардык сектор өлкөнүн экономикасынын негизгилеринин бири болуп саналат, ал үч звено менен берилген. Биринчи звенону техника, жер семирткичтер жана өндүрүштүн башка каражаттары менен камсыз кылуучу тармактар түзөт. Экинчисине талаачылык тармагы, ал эми үчүнчүнө мал чарбачылыгы кирет. Агрардык сектордун курамына киришкен бардык тармактарды төмөнкүдөй айрым функционалдык чөйрөлөргө топтоштурууга болот:

- 1) айыл чарба продукциясын өндүрүү (талаачылык, мал чарбачылыгы);

- 2) агрардык сектордун бардык тармактары үчүн өндүрүш каражаттары (технология, техника, минералдык жер семирткичтер, химиялык каражаттар ж.у.с.);
- 3) өндүрүштүк жана социалдык инфраструктура (продукцияны камдоо, сактоо, ташып жеткирүү жана сатуу, илимий-изилдөөчүлүк ишмердүүлүк жана инновациялык ишмердүүлүктүн өнүгүүсүнө жооптуу болушкан адистерди даярдоо).

Инновациялар агроөнөржай өндүрүшүнүн өндүрүштүк-сатуучулук ишмердүүлүгүнүн каалаган участкасында пайда болуусу мүмкүн болгондуктан, муну төмөнкү технологиялык схема түрүндө сүрөттөөгө болот (2-сүрөт):

2-сүрөт. Айыл чарба өсүмдүктөрүн өстүрүүнүн типтүү схемасы

** Жеке изилдөөнүн негизинде автор тарабынан түзүлдү*

Сүрөттөн көрүнүп тургандай, айыл чарба продукциясын өндүрүү кыртышты иштетүүдөн башталып даяр продукцияны керектөөчүлөргө жеткирүү, б.а. рынокто сатуу үчүн же бартер тартибинде алмаштыруу үчүн кайра иштетүү менен бүтөт.

Инновациялык жараян түзүмү, курамы боюнча да, аны киргизүүнүн узактыгы боюнча да каражаттарды жана аракеттерди гана эмес, түрдүү участкалардын уюштуруучулук биригүүсүн да талап кылган татаал жана көп катмарлуу иш болгондугун эсепке алып, инновациялык ишмердүүлүктүн сапаттык аткарылуусу менен катар экономикалык кайтарымдуулугун да камсыз кылуу зарыл.

Биздин талдоо көрсөткөндөй, айыл чарбасында инновацияларды киргизүү жай ишке ашырылып жатат, айыл чарба өсүмдүктөрүн кароо мурункудай эле салттуу жолдор менен майда дыйкан жана фермердик чарбаларда, ошондой эле өздүк көмөкчү чарбаларда жүргүзүлүп жатат. Бул учурда мындай чарбалардын өлчөмдөрү, ошондой эле аларда иштетилип жаткан техника, жер ресурстарынын аянты, сугат тутуму жогору натыйжалуу айыл чарба өндүрүшүн уюштурууга мүмкүнчүлүк бербей келет.

Ошол эле учурда республикада айыл чарба жерлерин каттоонун маалыматы боюнча жыл сайын жерлердин 25%ы эрозияга, саздалууга жана ресурстардын айыл чарба жүгүртүүсүнөн чыгып калуусуна алып келүүчү башка таасирлерге кабылып жатат.

Тилекке каршы, жогоруда саналып өтүлгөн себептердин негизинде жүгүртүүдөн чыгып калган жер ресурстарын калыбына келтирүүнүн инновациялык ыкмалары дээрлик жок. Кыртыштардын түшүмдүүлүгүн экологиялык жактан таза органикалык жер семирткичтерди колдонуунун биологиялык ыкмаларын пайдалануу жолу менен жогорулатуунун оң тараптуу мисалдары жок. Көбүнчө ЕАЭБ өлкөлүнө жөнөтүлүп жаткан картошка, алма ж.б. продукттардагы нитраттар чектик уруксат берилген нормасынан жогору болуп жатат.

Инновациялык ишмердүүлүктү киргизүү көп тараптан чарба жүргүзүүнүн формасы менен байланышкандыгын айтып өтүү зарыл. Кыргыз Республикасында сандык мааниде фермердик жана дыйкан чарбалар, ошондой эле өздүк көмөкчү чарбалар басымдуулук кылышат. Мамлекеттик жана коллективдүү чарбалардын үлүшү 5% га чейинки көрсөткүчтө, талдообуз

көрсөткөндөй, эгемендүүлүк жылдарында куралган мындай абал бир катар себептердин негизинде инновациялык ишмердүүлүктү жигердештирүүгө өбөлгө боло алган жок. Бул биринчи кезекте жаңы техниканы сатып алуу жана жаңы технологияларды киргизүү үчүн каржылык ресурстардын жоктугу менен түшүндүрүлөт. Чарбалар өздөрүнүн агрардык ишмердүүлүгүн примитивдүү жолдор менен жүргүзүп жатышат, буга бир тараптан жер ресурстарынын чектүүлүгүнөн техниканы натыйжалуу пайдаланууга мүмкүнчүлүк жок болсо, экинчи тараптан чарбалардын рентабелдүүлүгүнүн өтө төмөндүгү себеп. Биздин талдоо көрсөткөндөй, чарбаларда дагы деле Советтер Союзунун убагынан калган эскирген жана жешилген техника иштетилип жатат. Бул өз кезегинде чарбалардын потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүнүн бар экендигине карабай анча жогору болбогон натыйжаларга алып келип жатат (1-таблица).

1-Таблица -Айыл чарбасынын дүң продукциясынын чарбалардын категориялары боюнча түзүмү (жыйынтыгына карата % менен)

№	Чарбалардын түрлөрү	2012	2013	2014	2015	2016
1	Бардык категориядагы чарбалар	100	100	100	100	100
2	Анын ичинде мамлекеттик жана коллективдүү чарбалар	2,3	2,2	1,9	1,9	1,9
3	Жарандардын өздүк көмөкчү чарбалары	37,0	36,9	37,6	36,3	36,8
4	Дыйкан (фермердик) чарбалар	60,7	60,9	60,5	61,8	61,3

Булагы: автор тарабынан Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде даярдалды, Кыргызстан в цифрах басылмасы, 2017-жыл.

Таблицада көрүнүп тургандай, дүң продукциянын негизги үлүшү дыйкан-фермердик чарбаларга тиешелүү. Алардын үлүшү 61,3%ды, өздүк көмөкчү чарбалардыкы 36,8%, ал эми мамлекеттик чарбалардыкы 1,9%.

Инновациялык ишмердүүлүк интенсивдүү өнүгүүнүн фактору болуу менен биринчи кезекте айыл чарба өсүмдүктөрүнүн жана малдын продуктивдүүлүгүнө таасирин тийгизип жаткандыгын айтып өтүү зарыл.

Бирок, биздин изилдөөлөр республиканын чарбаларында бул көрсөткүчтөрдүн жай темпте жакшырып бара жаткандыгын көрсөттү (2-таблица).

2-Таблица-Айыл чарба өсүмдүктөрүн дүң жыйноо жана түшүмдүүлүгү (бардык категориядагы чарбаларда)

№	Продукциянын аталышы	2012	2013	2014	2015	2016
1	Дан, миң т.	1333,8	1700,9	1327,5	1723,1	1728,1
2	Кант кызылчасы, миң т.	102,0	195,4	173,6	183,2	705,2
3	Чийки пахта, миң т.	84,7	68,6	69,0	44,1	52,1
4	Тамеки, миң т.	7,4	6,5	4,4	1,3	0,5
5	Картошка, миң т.	1312,7	1332,0	1320,7	1416,4	1388,4
6	Жашылчалар, миң т.	865,9	881,5	919,7	1052,1	1069,3
7	Жүзүм, миң т.	4,9	8,0	8,5	5,7	8,6
8	Мөмө-жемиштер, миң т.	222,7	233,6	237,0	209,2	239,3

Булагы: автор тарабынан Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде даярдалды, Кыргызстан в цифрах басылмасы, 2017-жыл.

Агрардык сектордун көрсөткүчтөрүнүн жай жакшыруусу инновациялардын эпизоддук түрү менен түшүндүрүлөт, себеби, акыркы 10 жылда чет өлкөлөрдүн тажрыйбасын колдонуу түрүндөгү инновациялар картошка, жашылча жемиштерди, кант кызылчасын, жүзүмдү өстүрүүдө байкалды, ошол эле учурда бардык жерде эмес, тандалган участоктордо гана болду.

Мал чарбачылыгындагы инновациялар бир далай башка мүнөзгө ээ, алар да мал чарба продукциясынын ички жана сырткы рыноктордо атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатуу, малдын ар бир башынын продуктивдүүлүгүн көтөрүү, адамдардын ден-соолугуна жагымдуу таасир берүүчү экологиялык таза продукцияны чыгаруу, ошондой эле азык-түлүк коопсуздугун камсыздоого көмөктөшүү максатын көздөйт. Биздин өлкөдө мал чарба продукциясын өндүрүүдөгү эң негизги жетишкендигибиз – бул талаачылык шарттарында да, табигый жайыттарда да тоют өндүрүү үчүн жетишээрлик потенциалдын бар экендиги. Мындан сырткары республиканын айыл калкы мал чарба продукциясын өндүрүү боюнча жетишээрлик

тажрыйбага жана салтка ээ, бул дагы этти, сүттү жана жүндү өндүрүүнү өнүктүрүү үчүн чоң мааниге ээ болгон жагдайлардан.

Ошону менен бирге рыноктук мамилелерге өтүү мал чарбачылыгынын көйгөйүнө башкача көз караш менен кароону талап кылды. Бул биринчи кезекте атаандаштыкка жөндөмдүүлү, рынок шарттарына адаптациялануунун сапаты ж.б. көйгөйлөр. Биздин талдообуз көрсөткөндөй, рынок шарттарында инновациялык жараяндарды киргизүү өзгөчө көңүл бурууну жана каражаттарды талап кылат, аларсыз жогоруда айтылган талаптарды аткарууга мүмкүн эмес.

Талаачылыктагыдай сыяктуу эле мал чарбачылыгына жаңы технологияларды жана инновацияларды киргизүү чоң масштабдагы инвестицияларды талап кылат, а мындай инвестициялардын өзү биздин республикада жетишсиз.

Ошол эле учурда мал чарбачылыгындагы инновациялык жараяндар атаандаштыкка жөндөмдүүлүктү арттырууга, ошондой эле бул тармактын потенциалын толугу менен пайдаланууга импульс берүүсү керек. Тилекке каршы, советтик доордон кийинки мезгилде жүндү, терини алгачкы кайра иштетүү, ичеги-карын, баш бөлүктөрү сыяктуу кошумча продукцияларды иштетүү сыяктуу ишмердүүлүктүн түрлөрү бардык жерде жок болуп кетти. Ошондуктан да ири мүйүздүү малдын жана үй канаттууларынын продуктивдүүлүгү төмөндөө тенденциясына ээ экендиги бекеринен эмес (3-таблица).

3-Таблица -Малдын жана үй канаттууларынын продуктивдүүлүгү

№	Аталышы	2012	2013	2014	2015	2016
1	Бир уйдан алынган орточо саан, кг.	2023	2013	2009	1998	1978
2	Бир койдон кыркылып алынган орточо жүн (физикалык салмак менен), кг.	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4
3	Бир тооктон алынган жумуртканын орточо саны, даана	119	113	120	113	113

Булагы: автор тарабынан Улуттук статистика комитетинин маалыматтарынын негизинде даярдалды, Кыргызстан в цифрах басылмасы, 2017-жыл.

Инновациялар уюштуруучулук аспекттерге да тишелүү, мисалы, Кыргызстандын ЕАЭБ дин курамына кирүү этабында уюштуруучулук иш-чаралардын чоң көлөмү талап кылынды, анын ичинде ЕАЭБ дин техникалык регламенттерин жана стандарттарын камсыз кылууну белгилөөгө болот.

Кыргызстан үчүн техникалык регламенттерди түзүү төмөнкү эки көз караштан алганда жаңылык болчу:

- биринчиси – бул иш-кагаздардын түп тамырынан жаңы үлгүлөрүн киргизүү;
- экинчиси – жаңы экономикалык мейкиндикте товар жүгүртүүнү интеграциялоо.

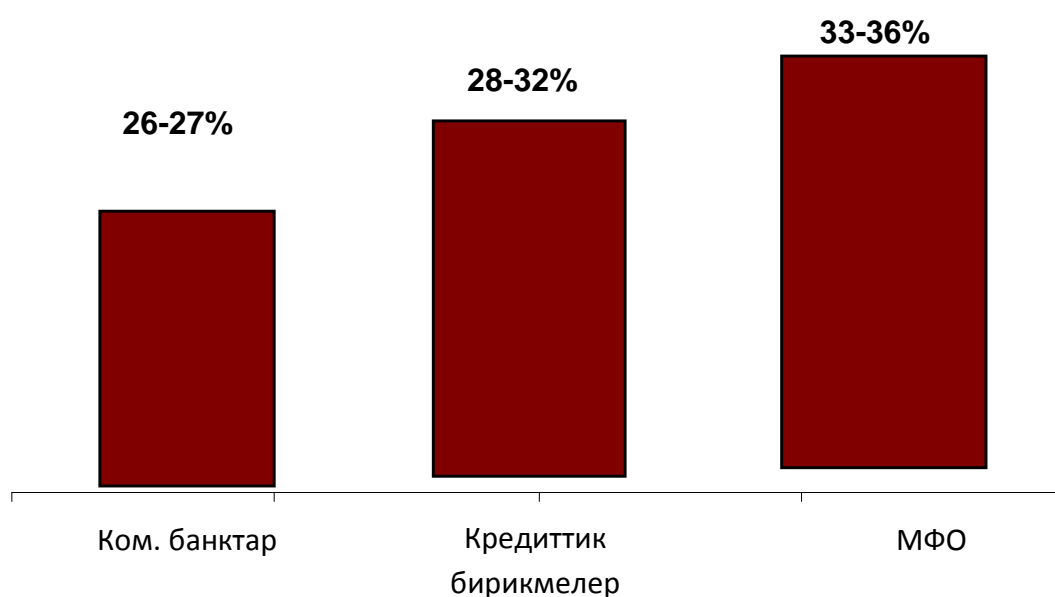
Өз кезегинде мындай инновация республиканын бул тармакта колдонуп жүргөн бардык техникалык регламентин алмаштырат жана ЕАЭ биримдигине кирген бардык өлкөлөрдүн биримдигин камсыз кылат.

Талдоо көрсөткөндөй, Кыргызстандын ЕАЭБ курамына кирүүсүндөгү техникалык регламенттерди камсыз кылуунун кыйынчылыгы дал ушул мал чарба продукцияларында байкалды, алар тигил же бул даражада талаачылык продукцияларын сатууда да жолугуп турган. ЕАЭБдин курамына кирүүгө болгон интенсивдүү даярдык 2012-жылда эле башталгандыгына карабастан республика ага 2015-жылдын 12-августунда гана кирди. Ушул жылдардын арасындагы мезгил толугу менен республиканын ЕАЭБ ке кирүү шарттарын түзүү боюнча иш-чараларга кетти.

Техникалык регламенттердин жана стандарттардын кээ бир шарттары азыркыга чейин деле өзгөчө мал чарба продукцияларынын ЕАЭБ дин стандарттарына ылайык келүүсүн экспертизалоо боюнча талап кылынган лабораторияларды уюштуруудагы каржылык кыйынчылыктардын айынан түзүлө электигин айтуу зарыл.

Мындан инновацияларды жүргүзүү түрдүү деңгээлдеги сарптоолорду талап кылаарын, бирок алар келечекте товарлардын ички жана сырткы рыноктордо атаандаштыкка жөндөмдүү болуусунун негизинде өзүн-өзү актаарын белгилеп кетүүгө болот.

Ошону менен бирге инновацияларды бүгүнкү күндө жетишээрлик көлөмдө болуп жаткан инвестициялоо көйгөйлөрүн да кароо керек, бул да талап кылынган инновациялык ишмердүүлүктү жүргүзүүгө тоскоол болууда. Алсак, автор микрокаржылоо уюмдарынын номиналдык пайыздык коюмдары аймактардан жана ишмердүүлүктүн түрүнөн көз каранды түрдө айына 2% дан 3%га чейин (тиешелүү түрдө жылына 245 дан 36% га чейин) термелүүдө (3-сүрөт).

1-диаграмма. **Насыялар боюнча орточо салмакталган пайыздык коюм.**

** Жеке изилдөөнүн негизинде автор тарабынан түзүлдү*

Инновациялардын, андан да артык насыялоонун өзгөчөлүктөрүнүн дагы бири анык бир тобокелчиликтер менен байланышкан, себеби илимий изилдөөлөрдү жүргүзүүнүн өзү да, ошондой эле аларды каржылоо да аныксыздыкка ээ. Ушуга байланыштуу сезондук жумуштар же кичи ишкердик учурларында сыяктуу эле илимий изилдөөлөрдү насыялоо үчүн кандайдыр бир жеңилдиктерди кароо максатка ылайыктуу болмок.

Биздин оюбузча, инновациялык ишмердүүлүктүн көлөмүнө жана сапатына уюштуруучулук жагдайлар да чоң таасирин тийгизет. Жекече алганда инновациялык ишмердүүлүктү уюштуруунун негизги көйгөйлөрүнүн

катарына илимди эксперименталдык база менен бириктирүү кирет. Албетте, Кыргыз Республикасында тигил же бул өлчөмдө ушул тармакта оң жактуу тажрыйбалар бар, мисалы, Жер иштетүү жана мал чарбачылыгы илимий-изилдөө институту тарабынан чарбалар менен жүргүзгөн чоң көлөмдөгү иштерин айтууга болот, анын натыйжасында инновациялык ишмердүүлүктө көптөгөн натыйжаларга жетишилди.

Бирок, учурда илим менен практиканын байланышы чындыгында үзүлдү. Анын үстүнө көптөгөн чарба жүргүзүүчү субъекттер илимий кызматтардын, ошондой кеңеш берүүчү компаниялардын кызматтарынын акысын төлөөгө жөндөмдүү эмес, бул болсо чарба жүргүзүүнүн рыноктук ыкмасына туура келбейт.

“Агрардык сектордун ишмердүүлүгүнүн инновациялык жигердүүлүгүн башкарууну жакшыртуунун жолдору” деп аталган **үчүнчү бап** агрардык сектордогу башкарууну жакшыртуунун негизги жагдайы катары болгон инвестициялардын эсебинен инновациялык жигердүүлүктүн өсүүсүн моделдөөгө арналган, айыл чарбасындагы башкаруучулук жараяндагы инновациялык иштерди насыялоону жана долбоорлук-изденүүчүлүк иштерди жакшыртуунун жолдору сунушталды, ошондой эле айыл чарбасынын инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун болочок тенденцияларын таанып-билүүнүн кээ бир аспекти каралды.

Агрардык тармактын инновациялык өнүгүүсүнүн маанилүү стратегияларынын бири болуп стратегиялык маанилүү инновацияларды издөө, тармакты өнүктүрүүнүн инновациялык программаларын мындай долбоорлордун далилденген жогору натыйжалуулугун, айыл чарбасына мамлекеттик таасир берүүнүн негиздүү чараларынын эсебинен мамлекеттик колдоонун өлчөмдөрүн жана формаларын негиздөө саналат. Кыргызстандын бардык аз рентабелдүү чарбаларын модернизациялоо максатында оптималдуу инновациялык-инвестициялык тутумду иштеп чыгуу зарыл. Чекиттик жаңылоодон массалык жаңылоого өтүүдө көптөгөн айыл чарба уюмдарынын материалдык техникалык базасы өтө артта калгандыгын, кайра

иштетүү жана продукцияны сатуу инфраструктурасы жана квалификациялуу адистердин жок экендигин эске алуу менен инвестициялоонун жана инновациялык өнүгүүнүн өзгөчө механизмдерин түзүү зарыл. Бул учурда инвестициялоонун бардык формалары жигердүү өнүгүүгө ээ болуусу керек. Инвестициялоо жараяндарын талдап жатып биз айыл чарба чөйрөсүндөгү инвестициялык мамилелер рынок экономикасынын талаптарына толук өлчөмдө ылайык келбегендигине ынандык, тактап айтканда:

- инвестициялоо механизмдери жетишээрлик иштелип чыгылган эмес;
- агрардык өндүрүштүн натыйжалуу иштешин камсыз кылуучу айыл чарбасын мамлекеттик колдоо жок;
- айыл чарба ишканаларынын зыян тартуу менен жүргүзүлүп жаткан ишмердүүлүгү салынган инвестициялардын кайтуусун камсыз кылбайт.

Жогоруда айтылгандардын негизинде колдо бар потенциалды натыйжалуу пайдалануу үчүн аймактардын инвестициялык жагымдуулугун жана инвестициялык климатты түзүү актуалдуу маселе болуп келген, болуп жатат жана келечекте да боло бермекчи.

Инновациялык ишмердүүлүктү өркүндөтүүнүн маанилүү багыты болуп тармактык илимий мекемелердин иштерин жандандыруу, агрардык илимдин өзгөчө артыкчылыктуу багыттары боюнча изилдөөлөрдүн көлөмүн кеңейтүү жана сапатын жогорулатуу, туруктуу экономикалык өнүгүүнү камсыз кылуучу куралдардын бири болуп саналган ИДПнын көбөйүүсүн камсыз кылуу үчүн жогорку сапаттуу инновацияларды тездетүү саналат. Экономикалык өсүү Кыргызстандын социалдык-экономикалык потенциалын өстүрүүнү, калктын жашоо деңгээлин, анын билимин жана ден-соолугунун абалын жакшыртууну жана санынын көбөйүүсүн, коопсуздуктун бардык формаларын камсыз кылууну, өлкөнүн эмгекти дүйнөлүк бөлүштүрүүдө тең укуктуу катышуусун көздө тутат.

Инновациялык жараянды түзүмдөн жана өз ара мамилелерден турган тутум катары да кароого болот, мында түзүмдүк элементтер сапатында

илимий, адистик, өндүрүштүк жана каржылык потенциалдарды бириктирген бүтүн инновациялык, өзүн-өзү уюштуруучу тутумду иштеп чыгууну жана ишке киргизүүнү атоого болот. Бул көйгөй инновациялык-инвестициялык механизмди колдонуу, инновациялык жараяндын бардык түзүмдөрүнүн ишин координациялоочу, инновацияларды жаралуу учурунан баштап өндүрүшкө киргизилгенге чейин коштоп туруучу, технологиялык инновацияларды башкаруу менен алектенүүчү жогорку квалификациялуу менеджерлерди даярдоочу аймактык инновациялык-технологиялык тармактык комплекстерди түзүү жолу менен чечилет. Бирок, республиканын бардык чарбаларында бир эле убакта жаңылануу мүмкүн эместигин белгилеп кетүү зарыл. Аларды алгач жаңы технологияларды колдонуп көрүү базалары деп аталышкан айрым кичи участкаларда колдонуу керек, андан кийин аракеттенүү чөйрөсүн кеңейтүү зарыл.

Ушуга байланыштуу биз инновацияны өнүктүрүүнүн көбүрөөк жагымдуу чөйрөсү болуп ишкердик саналат деген тыянакка келдик.

Ишкердик – бул өздүк пайданы табуу үчүн керектөөнү көрө билүүгө жана аны эң жакшы түрдө канааттандырууга багытталган кубулуш. Бир эле убакта ишкердикти өнүктүрүү көп тараптан инновациялык ишмердүүлүктү өнүктүрүү жана аны алгылыктуу өлчөмдө жана мөөнөттөргө каржылоо менен байланышат.

Башка секторлордон айырмаланып, агрардык сектордогу инновацияларда биологиялык жараяндар, айыл чарба өсүмдүктөрүн жана малды өстүрүүнүн агротехникалык ж.б. шарттары чагылдырылуусу керек. Инновациялык мүнөздөгү айыл чарба иштерин долборлоо жөнүндө айтып жатып келечектүү иштердин масштабын жана рыноктук мейкиндикти кеңейтүүнүн мүмкүнчүлүктөрүн көрсөтүүгө болот. Бул республикабыздын ЕАЭБке кирүүсүнө байланыштуу өзгөчө зарыл.

Алсак, бүгүнкү күндө ар бир райондо, жада калса ар бир айыл өкмөттө биринчи кезекте мал чарба продукциясын сатуу, продукцияны сактоо, таңгактоо жана керектөөчүлөргө жеткирүү боюнча жок дегенде үч районго

бирден логистикалык борборлорду түзүү керек. Бул жерде ЕАЭБдин талаптарына ылайык келе турган мал союучу цехтерди же логистикалык борборлорду түзүү көздө тутулуп жатат. Бүгүнкү күндө бул иштер эң жөнөкөй жолдор менен, анын үстүнө санитардык жана экологиялык нормаларды одоно бузуу менен ишке ашырылып жатат.

Биздин көз карашыбызча, инвестициялардын кайтарымдуулук шартына да көңүл буруу керек, бул шарт башка бардык тең шарттарда территориялык-административдик түзүмдөрдүн (айыл өкмөтү, райондор, шаарлар) кирешелүүлүгүн камсыз кылууда жакшыртылуусу мүмкүн. Бул болсо өз кезегинде өзүн-өзү башкаруунун жергиликтүү органдарынын аймактардын экономикасы үчүн жоопкерчилигин түп тамырынан кайра карап чыгуу маселесин коёт. Жеңилерээк айтканда, азыркы учурда жергиликтүү органдарда мындай жоопкерчилик жок. Ошондуктан да 25 жыл ичинде өзүн-өзү башкаруунун жергиликтүү органдары дотациялуу болуп келе жаткандыгы бекеринен эмес, анын үстүнө бул көрүнүш эч бир азайган жок.

Биздин оюбузча, билим берүүдө жана окуу программаларында инновациялык жигердүүлүктүн алсыз түрдө көрүнүүсүнүн айынан жогорку билимдүү адистерди даярдоонун учурдагы деңгээли да талаптарга жооп бербейт. Биз каалагандай билим берүүнүн өзү өз-өзүнчө инновациялуу деген көз карашты ката деп ойлойбуз. Инновациялуулуктун мааниси алынган тиешелүү билимдин эсебинен бардык жаңы жана прогрессивдүү нерселерди практикалык ишмердүүлүккө активдештирүүдө турат. Бул ЖОЖдор менен ишканалардын арасында (сөз инженердик, экономикалык, юридикалык, айыл чарбалык ж.б. адистиктер жөнүндө болуп жатат) “ЖОЖ-практика” багытында гана эмес, адистердин рыногунун иштөөсү багытында да тыгыз байланыш бар болгон учурда ишке ашат.

Инновациялык ишмердүүлүктө инновациялык өнүгүү тармагындагы долбоорлук-изденүүчүлүк иштеринин абалы чоң мааниге ээ. Долбоорлук иштер канчалык сапаттуу иштелип чыккан болсо, каражаттар ошончолук

салыштырмалуу чыгымдалат, ал эми бул нерсе өз кезегинде насыялоо жараяндарында чагылууга ээ болот.

Инновациялык ишмердүүлүк экономикалык кубулуштарды илимий негизделген божомолдоону, экономикалык ишмердүүлүктүн айрым параметрлерин алдын ала көрүүнү жана өндүрүштүк-сатуучулук чөйрөсүндө болуп туруучу келечектеги тенденцияларды таанып-билүүнү талап кылат. Бул агроөнөржай өндүрүшүндө жолдук карталар деп аталуучу иш-кагаздарды иштеп чыгуу мүмкүнчүлүгү жаралуусуна өбөлгө түзөт.

Иште мисал катары айыл чарба продукцияларын божомолдоолор келтирилген.

Корутунду жана сунуштар

Агрардык сектордун инновациялык өнүгүүсүнүн теориялык жана методологиялык аспектерин изилдөөнүн, бул жараянды диагностикалоонун, инновациялык жигердүүлүктү башкарууну жакшыртуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуунун негизинде төмөнкүдөй жыйынтыктар чыгарылып сунуштар даярдалды:

1. Агрардык сектордогу инновациялык жараяндардын маңызын жана мазмунун жана алардын жигердүүлүгүн изилдөөнүн натыйжалары боюнча автор тарабынан тактоо тартибинде изилденген тема боюнча төмөнкүдөй жоболор калыптандырылды:

- инновациялык жигердүүлүк дегенде инновациялык ишмердүүлүктүн жаңыланууларды (инновациялык продукттун керектөөчүсүнүн касиети) кабыл алуучулук мүнөзгө ээ болушкан айырмалоочу сапаттарынын жыйындысын;

- новациялардын өзгөрүп түзүлүүсүнүн (идея жаралгандан баштап рынокко жаңы продукттун же технологиянын чыгуусуна чейинки) тездигин;

- ошондой эле өз убагында луулугун (инновациялык продукцияны жеткирүүчүнүн касиети) түшүнөбүз.

2. Усулдук аспектте инновациялык жигердүүлүк инновациялык тутумдун элементтерин жаңылоого болгон төмөнкүдөй даярдыктары менен аныкталат, б.а.:

- кесиптик билимдердин деңгээли;
- технологиялык жана техникалык жабдылуусу;
- маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын бар болуусу жана аларды натыйжалуу пайдалануунун шарттары;
- жаңылыкты, инновациялуулукту кабылдагычтык.

Бул жерде автор тарабынан инновацияларды тутумдук тартипте, ошондой эле ишмердүүлүктүн натыйжаларына жетишүү менен сарптоолордун өз ара байланыштуулугу шарттарында ишке ашырылуусу керек болгон каржылык камсыздоонун ролу табылды.

3. Автордун ою боюнча, биздин республика үчүн мүнөздүү болгон инновациялык жараяндардын өнүкпөгөндүгүн жана алардын алсыз жигердүүлүгүнүн шарттарында чет өлкөлөрдүн тажрыйбасын пайдалануу менен мындай тажрыйбаны практикада колдонуунун багыттарын иштеп чыгуу зарыл. Бул багытта берилген сунуштардын арасынан автор чет өлкөлөрдүн жаңы технологияларды киргизүү, илимдин жана практиканын өз ара байланышын бекемдөө, оң маанилүү натыйжаларды берүүчү өсүмдүктөрдүн жаңы сортторун жана малдардын жаңы породадарын чыгаруу боюнча тажрыйбаларына басым жасайт.

4. Агрардык сектордун инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун жетишилген деңгээлин талдоо бул ишмердүүлүктү жакшыртуунун резервдерин аныктады, бул үчүн төмөнкүлөр талап кылынат:

- инновациялык жигердүүлүктү мамлекеттик колдоо;
- илим жана технологиялардын өндүрүш менен болгон органикалык байланышын камсыз кылуу;
- инновациялык жараяндарды жүргүзүү үчүн жетишээрлик болгон каржылык камсыздоону уюштуруу;

- жаңылануу тармагында заманбап ой жүгүртүүгө, билим жана көндүмдөрдүн керектүү деңгээлине ээ болушкан жана патриоттулук жана профессионалдуулук сапаттарын өздөштүргөн адистерди даярдоо жана аларга дем берүү.

5. Изилдөөнүн жүрүшүндө табылган агрардык сектордогу инновациялык ишмердүүлүктү жакшыртуунун резервдери башкарууну жакшыртууга жетишүүнүн жолдорун айрым участоктор боюнча гана эмес, илимий-изилдөөчүлүк чөйрөсүндө жана практикада тутумдук негизде жана моделдөө тартибинде долбоорлоо тармагында алектенишкендердин иш-аракеттерин моделдөөнүн эсебинен комплекстүү түрдө белгилөөгө мүмкүнчүлүк берет.

6. Насыялоо жараянынын жана долбоорлук-изденүүчүлүк иштердин инновациялык ишмердүүлүккө тийгизген чоң таасирин эсепке алуу менен автор тарабынан илимий иштелмелерди гана эмес, жаңылыктарды ишканалар үчүн көтөрүмдүү болгон насыялык ресурстардын эсебинен киргизүүнү долбоорлоону да жакшыртуунун жолдору сунушталды.

7. Биз инновациялык ишмердүүлүктүн келечектеги тенденцияларын божомолдоо узак мөөнөттү насыялоо жараяны менен ийгиликтүү айкалышат, а демек инновацияларды конструктивдүү, технологиялык жана уюштуруучулук долборлорун иштеп чыгуу менен бир катарда аларды каржылык камсыздоо мүмкүнчүлүктөрү да жаралат деп эсептейбиз.

Диссертациянын темасы боюнча басмадан чыккан эмгектердин тизмеси

1. Кокуева, Э.С. Пути улучшения использования оборотных средств [Текст] / Э. С. Кокуева // Журнал Известия ВУЗов НАК КР. – 2013. – №2. – С. 98-100.

2. Кокуева, Э.С. Информационная система управления активами предприятия [Текст] / Э.С. Кокуева, С.А. Омурзаков // Иссык-Кульский форум бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии “III Исраиловские чтения”, 2013 г. – С. 82-86.

3. Кокуева, Э.С. Анализ эффективности использования капитала предприятия [Текст] / Э.С. Кокуева // Международная научно-практическая

конференция посвященная 20-летию образования УЭП и светлой памяти Турана Язгана, Турция, 2013 г. – С. 269-272.

4. Кокуева, Э.С. Особенности учета кредитных операций банка с ценными бумагами [Текст] / Э.С. Кокуева // Вестник УЭП, Научно-популярный периодический журнал. – 2014. – № 2 (23). – С. 15-20.

5. Кокуева, Э.С. Управление кредитным риском как фактор повышения надежности кредитных операций коммерческих банков на современном этапе [Текст] / Э.С. Кокуева, А.А. Мамасыдыков // Азербайджанский налоговый журнал *Azerbaicansin vergi jurnalı* 3 (123). – Баку, 2015. – С. 127-140.

6. Кокуева, Э.С. Теоретические аспекты системы кредитования и особенности кредитных операций коммерческих банков [Текст] / Э.С. Кокуева, А.А. Мамасыдыков // Иссык-Кульский форум бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии “Ү Исраиловские чтения”, 2014 г. – С. 42-47.

7. Кокуева, Э.С. Проблемы кредитных организаций по переходу на МСФО [Текст] / Э.С. Кокуева // Иссык-Кульский форум бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии “Ү Исраиловские чтения”, 2015 г. – С. 98-101.

8. Кокуева, Э.С. Совершенствование мониторинга кредитных операций коммерческих банков [Текст] / Э.С. Кокуева // Наука сегодня. Ключевые проблемы и перспективы развития. 19 – 20 декабря 2015 года, г. Санкт-Петербург. – СПб.: Изд-во «КультИнформПресс», 2015. – С. 132-135.

9. Кокуева, Э.С. О методике кредитования в условиях рынка [Текст] / Э.С. Кокуева // Наука сегодня. Ключевые проблемы и перспективы развития. 19 – 20 декабря 2015 года, г. Санкт-Петербург. – СПб.: Изд-во «КультИнформПресс», 2015. – С. 136-140.

10. Кокуева, Э.С. Инвестиционные возможности регионов Кыргызской Республики в сфере туризма (на примере Жалал-Абадской области) [Текст] / Э.С. Кокуева, А.М. Маткеримова // Научный журнал «Альманах мировой науки». – 2016. – № 4-3 (7). ISSN 2412-8597. – С. 70-76.

11. Кокуева, Э.С. Пути активизации банковского инвестиционного кредитования реального сектора экономики Кыргызской Республики [Текст] / Э.С. Кокуева, А.М. Маткеримова // Научный журнал «Альманах мировой науки». – 2016. – № 4-3 (7). ISSN 2412-8597. – С. 76-82.

12. Кокуева, Э.С. Бюджет развития и формирование инвестиционной политики в регионах Кыргызской Республики [Текст] / Э.С. Кокуева, А.А. Хамрабаев // Молодой учёный Международный научный журнал. – 2016. – № 5 (109) часть 4. ISSN 2072-0297. – С. 442-446.

13. Кокуева, Э.С. О видах инвестиционного кредитования [Текст] / Э.С. Кокуева // Международная научно-практическая конференция «Научные исследования в тюркоязычных странах», Турция, г. Кастамону, 29-30 мая 2016 г. – С. 300-304.

14. Кокуева, Э.С. Современное состояние коммерческих банков в экономике Кыргызской Республики [Текст] / Э.С. Кокуева // Молодой

учёный Международный научный журнал. – 2016. – № 20 (124), ISSN 2072-0297. – С. 313-318.

15. Кокуева, Э.С. Основные направления оптимизации инвестиционной деятельности финансово-кредитных учреждений Кыргызской Республики [Текст] / Э.С. Кокуева // Молодой учёный Международный научный журнал. – 2016. – № 20 (124), ISSN 2072-0297. – С. 318-320.

16. Кокуева, Э.С. Оптимизация производства и реализации основных видов продукции растениеводства на основе моделирования. [Текст] / Э.С. Кокуева, Т.Т. Омошев, Г.М. Маматурдиев, Д.К. Сулайманова, А.Б.Торогелдиева // ISSN 1993-6788 Actual Problems of Economics SIENTIFIC ECONOMIC JOURNAL.

17. Кокуева, Э.С. Фондообеспеченность и эффективность использования основных фондов [Текст] / Э.С. Кокуева // Вестник КЭУ им. М.Р. Рыскулбекова. – 2014. – № 3 (26). – С. 21-23.

18. Кокуева, Э.С. Современное состояние инновационного развития аграрного сектора экономики Южного региона Кыргызской Республики [Текст] / Э.С. Кокуева // Вестник УЭП Научно-популярный периодический журнал. – 2016. – № 2 (23). – С. 15-20.

19. Кокуева, Э.С. Топливо-энергетическая отрасль – как сложная приоритетная межотраслевая система [Текст] / Э.С. Кокуева, А.М. Маткеримова // Международный ежемесячный научный журнал ЭКОНОМИКА И БИЗНЕС: теория и практика. – 2017. – № 5. – С. 152-155, ISSN 2411-0450.

Кокуева Эльмира Сатыбалдыевнанын 08.00.05.-экономика жана эл чарбасын башкаруу адистиги боюнча экономика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган «Аймактардын экономикасынын агрардык секторунун чарба жүргүзүүчү субъекттеринин каражаттарды карызга алып өздөштүрүү механизмдин пайдалануунун шарттарындагы инновациялык жигердүүлүгүн башкаруу» (Кыргыз Республикасынын материалдары боюнча) аттуу темадагы диссертациялык ишинин

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: инновациялар, инновациялык ишмердүүлүк, инновациялык жигердүүлүк, каражаттарды карызга алуу механизми, инвестицияларды башкаруу, инновациялык климат, инвестициялык ишмердүүлүк, инновациялык-инвестициялык жагдай.

Изилдөөнүн максаты аймактардын артыкчылыктуу тармактарынын чарба жүргүзүүчү субъекттеринин инновациялык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө карызга алуу механизмдин өркүндөтүүнүн жана киргизүүнүн илимий-учулдук негиздерин негиздөө жана өнүктүрүү болуп саналат.

Изилдөөнүн объекти болуп өзүнүн рыноктук ишмердүүлүгүнүн инновациялык жигердүүлүгүн жогорулатууга кызыкдар болушкан чарба жүргүзүүчү субъекттер саналышат.

Изилдөөнүн предмети болуп чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык жигердүүлүгүн ишке ашыруучу социалдык-экономикалык жараяндардын абалын шарттоочу башкаруучулук мамилелер саналышат.

Изилдөөнүн теориялык жана методологиялык негизин ата-мекендик жана чет өлкөлүк жетектөөчү окумуштуулардын жана экономисттердин агрардык-сектордун субъекттеринин инновациялык жигердүүлүгүн түптөөнүн, өнүктүрүүнүн жана тескөөнүн жалпы теориялык көйгөйлөрү боюнча илимий эмгектери түзүштү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы болуп чарба жүргүзүүчү субъекттердин азыркы учурдун шарттарындагы натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүнчүлүк берүүчү карызга алуу механизмдин өнүктүрүү жолу менен алардын инновациялык жигердүүлүгүн башкаруунун илимий-усулдук негиздерин негиздөө жана өнүктүрүү саналат.

Изилдөөнүн практикалык маанилүүлүгү чарба жүргүзүүчү субъекттердин инновациялык ишмердүүлүгүн өркүндөтүү боюнча түзүлгөн теориялык жоболор жана практикалык сунуштар аймактык башкаруу органдары тарабынан аймактарды өнүктүрүү стратегиясын иштеп чыгуу жараянындагы чечимдерди кабыл алууда колдонулуусу мүмкүн. Диссертациядагы кээ бир теориялык жоболорды жана практикалык сунуштарды жогорку окуу жайларда “Инвестициялар жана инновациялар” жана “Инновациялык экономика” курстарын окутууда лекциялык материал катары колдонсо болот.

РЕЗЮМЕ

диссертации Кокуевой Эльмиры Сатыбалдыевны на тему «Управление инновационной активностью хозяйствующих субъектов аграрного сектора экономики регионов в условиях использования механизма заимствования средств» (на примере Кыргызской Республики) представленной на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.05.-экономика и управление народным хозяйством

Ключевые слова: инновации, инновационная деятельность, инновационная активность, механизм заимствования средств, управление инвестициями, инновационный климат, инвестиционная деятельность, инновационно-инвестиционный фактор.

Целью диссертационного исследования является разработка теоретических и методических положений управления инновационной активностью в аграрном секторе в условиях использования механизма заимствования средств и путей их адаптации к практике сельскохозяйственной деятельности.

Объектом исследования являются хозяйствующие субъекты заинтересованные в повышении инновационной активности своей рыночной деятельности.

Предметом исследования являются управленческие отношения, обуславливающие состояние социально-экономических процессов, реализующих инновационную активность хозяйствующих субъектов.

Теоретическую и методологическую основу исследования составили научные труды ведущих отечественных и зарубежных ученых и экономистов по общетеоретическим проблемам становления, развития и регулирования инновационной активности субъектов аграрного сектора.

Практическая значимость исследования заключается в том, что сформулированные в работе теоретические положения и практические рекомендации по совершенствованию экономического механизма управления инновационной активностью субъектов аграрного сектора могут использоваться хозяйствующими субъектами при разработке программ инновационного развития. Отдельные теоретические положения и практические рекомендации диссертации могут быть использованы при изучении курса «Инвестиции и инновации», «Инновационная экономика».

REZUME

**of dissertation Kokueva Elmira Satybaldyevna on the subject
"Management of innovative activity of managing subjects of agrarian
sector of the regional economy in the conditions of use of the
mechanism of borrowing of funds " (on the example of the Kyrgyz Republic)
submitted for the degree of candidate of economic sciences on specialty
08.00.05.-Economics and Management of National Economy**

Keywords:innovation, innovation activity, borrowing mechanism, investment management, innovative climate, investment, innovation and investment factor.

The purpose of dissertation research is the study and development of scientific and methodological foundations improvement and the introduction of borrowing mechanism in the development of innovative activity of economic entities of priority sectors of the regions.

Object of research are business entities interested in increasing innovation activity of its market activities through borrowing mechanisms.

Subject of dissertation research management relations are, conditional on the state of socio-economic processes, implementing innovative activity of economic entities through the development of borrowing arrangements.

The theoretical and methodological basis of research were scientific works of leading domestic and foreign scientists and economists on general theoretical problems of formation, development and management of innovative activity through the development of borrowing arrangements.

Scientific novelty of research is as follows: The dynamics of innovation activity of economic entities, as well as developed and tested methodological approach to the analysis of the current state of innovation activity of economic entities; identified priorities for improving the level of innovation activity of business entities, taking into account the state of the borrowing mechanism; investigated and analyzed the main factors constraining the use of modern mechanisms of borrowing or lending in the development of innovative activity economic entities and the proposed solutions to these problems.

The practical importance of dissertation research is that set out in the theoretical principles and practical recommendations for improving the economic management mechanism of innovative activity subjects of the agricultural sector can be used by business entities in the development of innovative development programs on the basis of borrowed funds. Some theoretical positions and practical recommendations of the dissertation can be used in the study of the course "Investment and Innovation", "Innovative Economy".

Басууга берилди 17.11.2017 ж.

Форматы 60x84 1/16.

Көлөмү 1,6 басма табак.

Буюртма №0523

Нускасы: 100 даана

Жалал-Абад шаарындагы Эл аралык университет
окуу-илимий-өндүрүштүк комплексинин
Ыкчам басма борбору